

Editör

Doç. Dr. Rifat Atay

DİN FELSEFESİ

Yazarlar

Doç. Dr. Ahmet Çapku
Dr. Öğr. Üyesi Apdullah Pakoğlu
Dr. Öğr. Üyesi E. Nur Erkan Balcı
Dr. Öğr. Üyesi Ergin Ögcem
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Hemşinli
Dr. Öğr. Üyesi Haydar Dölek
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Şimşek
Dr. Öğr. Üyesi M. Necip Yılmaz
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Karakuş
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çakmak
Dr. Öğr. Üyesi Necati Demir
Dr. Öğr. Üyesi Okan Bağcı
Dr. Öğr. Üyesi Rıza Bakış
Dr. Öğr. Üyesi Yakup Akyüz



Editör
Doç. Dr. Rıfat Atay
Din Felsefesi

ISBN: 978-605-9498-43-2

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarına aittir

1.Baskı 2019

Bu kitabın basım,yayın ve satış hakları Lisans Yayıncılığa aittir.Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik,elektronik veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz basılamaz ve dağıtılamaz.

Atabasım San. ve Tic. A.Ş..

Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Tahtakale Mah. Hicret Sokak No:8/A
Avcılar-İSTANBUL
e-posta : lisans@lisansyayincilik.com.tr
www.lisansyayincilik.com.tr

ÖNSÖZ

Din felsefesi, en genel haliyle, dini iddiaların felsefe tarafından incelenmesi ve tartışılmasıdır. Daha özelden ise, dini düşüncenin felsefi açıdan rasyonel, objektif, tutarlı ve kapsamlı olarak ele alınmasıdır. Böyle bakıldığında, din felsefesi genel felsefenin bir alt dalıdır; nasıl ki hukuk felsefesi, eğitim felsefesi, bilim felsefesi felsefeye aitse din felsefesi de felsefeye aittir. Doğal olarak, Antik Çağ'dan günümüze çoğu filozofun din felsefesinin konularına dair belli görüşler ve düşünceler ortaya koyduğu malumdur. Bu yaklaşımın bir uzantısı olarak, Batı ülkelerinde felsefe bölümlerinin neredeyse tamamında din felsefesinin okutulması bir gelenek haline gelmekle kalmamış aynı zamanda başarılı din felsefecilerinin çoğu da felsefe bölümlerinde çalışmalarını sürdürmüşler ve sürdürmektedirler.

Din felsefesinin Türkiye'deki durumu ise maalesef neredeyse ters yönde gelişmiştir. Sanki adından yola çıkılarak, felsefe bölümlerinin aşağı yukarı tamamında din felsefesi bir ders olarak görülmediği gibi hocaların büyük çoğunluğu da din felsefesi konuları ile pek ilgilenmemektedir. Bu açıdan din felsefesi ilahiyat fakültesi müfredatı ve ilahiyatçıların dışına çıkamamış gibi görünmektedir. Halbuki, din felsefesi ne ilahiyatçılara ne de felsefecilere bırakılacak kadar sınırlı bir alandır. Aksine dinle ilgilenen herkesin merak ettiği çoğu temel soru/sorun din felsefesinin temel ilgi alanını oluşturmaktadır.

Bu soruların kısmi bir tartışmasını oluşturan kitap, konu ile ilgilenen her seviyeden insana hitap edecek şekilde akademik bir dil ve üslup ile yazılsa da okurun kendi başına anlayabileceği ve sonrasında da ilgisi-ne göre detaylandırabileceği bir sisteme göre oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımın sonucu olarak, konunun tamamen yabancı olan kimsele-rin bile aklına takılabilecek açılış soruları ile başlayan bölümler, anahtar kavramların sunumu ile devam etmektedir. Akabinde, konular imkân nispetinde tarafsızlık ölçüleri çerçevesinde sunulmuş ve tartışılmış, özet, kaynakça ve ileri okuma önerileri ile sonlandırılmıştır.

Bölümlerin sıralanmasında, önce (1) *din felsefesinin ne olduğu* ortaya konulmaya çalışılmış, devamında ise günümüzde din felsefesinin en can alıcı sorunu olan, (2) *dinlerin çokluğu* problemine değinilmiştir. Sonrasında, hemen her dine yer alan *Tanrı* ya da *Mutlak Gerçeklik* inancı etrafındaki tartışmalar lehte ve aleyhte sunulan delillerle özetlenmiştir. Bu bağlamda tartışmaların, okuyucu kitlesinin çoğunluğunun kültür çevresi ve düşünce dünyasının aşına olduğu monoteist Tanrı düşüncesi merkeze alınarak yürütüldüğü hatırlatılmalıdır. Lehte sunulan delilleri, sırasıyla, (3) *ontolojik*, (4) *kozmojik*, (5) *teleolojik*, (6) *ahlak* ve (7) *dini tecrübe* kanıtları oluşturmuş; aleyhteki iddialar babında da (8) *kötülük problemi* ve (9) *ateizme* değinilmiştir. “Eğer var ise bu Tanrı nasıldır?” sorusuna cevap olarak (10) *din dili*, (11) *sıfatlar* ve (12) *Tanrı tasavvurlarına* yer verilmiştir. Son olarak, insanın nihai kaygısının ayrılmaz parçası olan (13) *ölüm ve sonrası* konusu, (14) *din-bilim çatışması*, (15) *din-sanat ve estetik ilişkisi* ve nihayet (16) *din-ahlak* etkileşimi irdelenmiştir.

Metin varsa yorum hep vardır ve olacaktır. Nihai kertede, dini kaynakların bir yorumu olan dini düşünce açısından din felsefesinin sunduğu imkanların ne kadar önemli olduğunu görmek zor değildir. Bu imkanlar dindarlar için olduğu kadar, dinle ilgilenmeyenler için de mühim fırsatlardır; en azından birbirimizi anlama yolunda denenmesi ve geliştirilmesi gereken temel araçlardır. Bu vesileyle, böyle bir kitabın ortaya çıkmasına vesile olan başta bölüm yazarları meslektaşlarıma ve bu çalışmanın organizasyonundan ile bütün aşamalarını yürüten yayınevi çalışanlarına, metni baştan sona okuyarak katkı sağlayan mesai arkadaşlarım ve öğrencilerime teşekkür eder, okuyuculara din felsefesinin düşünce dünyasında zevkli bir yolculuk temenni ederim.

İstanbul, 2019

Editör
Doç. Dr. Rıfat Atay

İÇİNDEKİLER

Önsöz	III
Bölüm 1 DİN FELSEFESİNE GİRİŞ	11
1.1. Din Felsefesinin Tarihçesi	12
1.1.1. Batı’da Din Felsefesi	12
1.1.2. Türkiye’de Din Felsefesi	14
1.2. Din Felsefesinin Tanımı	15
1.3. Din Felsefesi Yapma Biçimleri	18
1.4. Din Felsefesinin Kapsamı/Konuları	19
1.5. Din Felsefesinin Amacı	21
1.6. Din Felsefesinin Diğer Din Bilimleri ile İlişkisi	21
1.6.1. Din Felsefesi-Kelam/Teoloji	22
1.6.2. Din Felsefesi-Dinler Tarihi	23
1.6.3. Din Felsefesi-Psikoloji/Din Psikolojisi	23
1.6.4. Din Felsefesi-Sosyoloji/Din Sosyolojisi	23
Yararlanılan Kaynaklar	25
Bölüm 2 DİNLERİN ÇEŞİTLİLİĞİ SORUNU: DIŞLAYICILIK, ÇOĞULCULUK VE KAPSAYICILIK	27
2.1. Dinsel Dışlayıcılık	30
2.2. Dinsel Çoğulculuk	35
2.3. Dinsel Kapsayıcılık	38
Yararlanılan Kaynaklar	48
Bölüm 3 ONTOLOJİK DELİL (VARLIK DELİLİ)	51
3.1. Etimolojik Kavram Analizi	52
3.2. Ontolojik Delilin Tarihçesi	53
3.2.1. Batı Düşüncesinde Ontolojik Delil Tartışmaları	53

3.2.2. İslam Düşüncesinde Ontolojik Delil Tartışması	57
3.3. Ontolojik Delile Getirilen Eleştiriler ve Mahiyeti	58
Yararlanılan Kaynaklar	64

Bölüm 4

KOZMOLOJİK DELİLLER

67

4.1. Kozmolojik Delillere Genel Bakış	68
4.2. İslâm Düşüncesinde Kozmolojik Deliller	71
4.3. Kozmolojik Delillerin Çeşitleri	72
4.3.1. Hudûs Delili	74
4.3.2. İmkân Delili	80
4.3.3. Yeter Neden İlkesi	84
4.4. Kozmolojik Delillere Yöneltilen Eleştiriler	87
Yararlanılan Kaynaklar	90

Bölüm 5

GAYE VE NİZAM DELİLİ

93

5.1. Gaye ve Nizam Delili	94
5.2. Tarihsel Süreçte Gaye ve Nizam Delili	94
5.3. Gaye ve Nizam Deliline Yöneltilen Eleştiriler	98
5.4. Gaye ve Nizam Deliline Yöneltilen Eleştirilerin Bilimsel Gelişmeler Sonucunda Etkisini Yitirmesi	100
Yararlanılan Kaynaklar	105

Bölüm 6

AHLAK DELİLİ

107

6. 1. Kavramsal Açıklamalar	108
6.2. Tarihsel Açıklamalar	109
6. 3. Kant'ın Ahlak Delili	111
6.4. Ahlak Delilinin Zorunlu Üç Önermesi/Postulatu	113
6. 5. Delilin Eleştirisi	116
6. 6. Kant Sonrası Ahlak Delilleri	119
Yararlanılan Kaynaklar	122

Bölüm 7

DİNÎ TECRÜBE DELİLİ

125

7.1. Dinî Tecrübenin Mahiyeti	126
7.2. Dinî Tecrübenin Dil Boyutu	128

7.3. Dinî Tecrübe ve Mistisizm	129
7.4. Epistemik Boyutu	130
7.5. Bir Delil Olarak Dinî Tecrübe	132
Yararlanılan Kaynaklar	139

Bölüm 8 **KÖTÜLÜK SORUNU**

141

8.1. Kötülük Sorununun Mahiyeti	142
8.2. Mantıksal Tutarsızlık Eleştirisi	144
8.3. Kanıta Dayalı Eleştiri	147
8.4. Kötülük ve Teodise	151
8.4.1. Augustine'ci Teodise ve Özgür İrade Savunması	153
8.4.2. Ruh Olgunlaştırma Teodisesi	156
8.4.3. Süreççi Teodise	158
8.5. Kötülük Problemine Yönelik Diğer Çözüm Önerileri	159
Yararlanılan Kaynaklar	165

Bölüm 9 **ATEİZM VE ELEŞTİRİSİ**

169

9.1. Ateizmin Tanımı ve Mahiyeti	170
9.2. Ateizm Psikolojisi	174
9.3. Ateizmin Çeşitleri	178
9.3.1. Mutlak Ateizm	178
9.3.2. Teorik Ateizm	178
9.3.3. Pratik Ateizm	179
9.3.4. İlgisizlerin Ateizmi	180
9.3.5. İdeolojik Ateizm	180
9.4. Ateizmin Argümanları ve Eleştirisi	181
9.4.1. Maddenin Ezeliliği ve Eleştirisi	182
9.4.2. Kötülük Problemi ve Eleştirisi	184
9.4.3. Mantıksal Pozitivizm ve Eleştirisi	186
9.4.4. Evrim Teorisi ve Eleştirisi	187
9.4.5. Psikolojik-Sosyolojik Argümanlar ve Eleştirisi	189
9.4.6. Tanrısız Ahlâk ve Eleştirisi	192
Yararlanılan Kaynaklar	195

Bölüm 10 **DİN DİLİ**

201

10.1. Din Diline Giriş	202
10.1.1. Din Dilinin İmkânı	202
10.1.2. Din Dili'nin Mahiyeti	204

10.1.3. Din Dilinin Yapısı	204
10.2. Din Dilinde Anlatım Biçimleri	206
10.2.1. Teşbihi Dil	206
10.2.2. Tenzihî Dil	207
10.2.3. Temsili (Analojik) Dil	208
10.2.4. Sembolik Dil	210
10.2.5. Mitolojik Söylem ve Kıssalar	212
10.3. Din Diline Eleştirel Yaklaşımlar	214
Yararlanılan Kaynaklar	218

Bölüm 11

TANRININ SIFATLARI

221

11.1. Basitlik ve Birlik	224
11.2. Ezelilik-Ebedilik	226
11.3. İlim	228
11.4. İrade, Kudret ve Yaratma	230
11.5. Zorunluluk	234
11.6. Aşkılık-İçkinlik	235
Yararlanılan Kaynaklar	238

Bölüm 12

TANRI TASAVVURLARI

241

12.1. Tanrı Tasavvurlarına Genel Bir Bakış	242
12.2. Teizm	242
10.3. Deizm	244
10.4. Panteizm	250
10.5. Panenteizm	256
Yararlanılan Kaynaklar	260

Bölüm 13

ÖLÜM VE SONRASI

263

13.1. İnsan ve Ölüm	267
13.1.1. Ölüm Korkusu	269
13.1.2. Ölüm Ötesi	273
13.2. Ölüm Ötesine Dair Delillendirmeler	277
13.2.1. Nefsin Ölümsüzlüğü	277
13.2.2. Objektif Ölümsüzlük	278
13.2.3. İnsanın Nihai Gayesi	278
13.2.4. Ahlak ve Ölümsüzlük	279

13.3. Ölüm Sonrası Diriliş/Yeniden Varoluş	279
13.3.1. Tenasüh (Yeniden Doğuş)	280
13.3.2. Kişisel Kimlik ve Dirilişin Keyfiyeti Problemi	283
13.3.2.1. Kişisel Kimlik Sorunu	283
13.3.2.2. Aynı Bedenle Diriliş	284
13.3.2.3. Benzer Bedenle Diriliş	285
13.3.2.4. Gölge veya Semavi Bedenle Diriliş	286
13.3.3. Ölüm Sonrası Halleri	287
Yararlanılan Kaynaklar	290

Bölüm 14 **DİN-BİLİM İLİŞKİSİ**

295

14.1. Bilim Kavramı	294
14.1.2. Bilim ve Nitelikleri	297
14.1.2.1. Bilimin Progressive (İlerlemeci) Niteliği	297
14.1.2.2. Bilimin Mutlakçı Değil Göreceli Yaklaşımı	297
14.1.2.3. Bilimin Niteli Değil Nicel Olanı Öncellemesi	298
14.2. Din ve Bilim	299
Yararlanılan Kaynaklar	308

Bölüm 15 **DİN SANAT VE ESTETİK İLİŞKİSİ**

311

15.1. Genel Olarak Estetik ve Sanat	313
15.2. Din – Sanat İlişkisi	315
15.3. Dinin Sanata ya da Sanatın Dine Etkisi	319
15.4. Sanatın Dini Değeri	322
15.5. Estetik Tecrübe Delili	327
15.6. İslam Sanatı	328
Yararlanılan Kaynaklar	334

Bölüm 16 **DİN VE AHLÂK İLİŞKİSİ**

337

16.1. Dine Dayalı Ahlâk	340
16.2. Din ve Ahlâkın Birbirinden Bağımsızlığı	344
16.3. Ahlâkî Değerleri Teşvik Edici Rolü	347
16.4. İslâm Dini ve Ahlâk İlişkisi	351
16.5. Hristiyanlık ve Ahlâk İlişkisi	353
Yararlanılan Kaynaklar	359

